

Tre himmerlandske sogne i 1787

-

**Analyse af befolkningens
sammensætning i Sønder
Kongerslev, Nørre Kongerslev &
Komdrup Sogne**

Keld Jensen

Januar 2022

Tre himmerlandske sogne i 1787
- Analyse af befolkningens
sammensætning i Sønder Kongerslev,
Nørre Kongerslev & Komdrup Sogne

Version I

Keld Jensen

Januar 2022

Forord

Dette er en analyse af befolkningssammensætningen i de tre sogne Sønder Kongerslev, Nørre Kongerslev og Komdrup Sogne i Østthimmerland, som den så ud i 1787.

Det væsentligste kildemateriale for analysen er oplysninger fra den folketælling, der blev gennemført i juli 1787 i hele landet.

Keld Jensen

Sønder Kongerslev

Januar 2022

Indhold

FORORD	5
INDHOLD	7
FIGURLISTE.....	8
TABELLISTE.....	8
KORTLISTE.....	9
1 INDLEDNING	11
1.1 DEFINITION AF CENTRALE BEGREBER.....	11
1.1.1 Geografiske inddelinger	11
1.2 DATASTRUKTUR	15
1.3 TIDLIGERE UNDERSØGELSER OG LITTERATUR.....	17
1.4 STRUKTUREN I DENNE RAPPORT.....	17
2 LANDSOGNE UNDER FORANDRING	19
3 FOLKETÆLLING I 1787	25
3.1 DE TRE SOGNE I EN STØRRE GEOGRAFISK KONTEKST.....	25
4 PRÆSENTATION AF DE TRE SOGNE	31
4.1 BEFOLKNINGSSTØRRELSE OG BEFOLKNINGSTÆTHED.....	31
5 NOGET OM PERSONNAVNE	35
6 KØNS- OG ALDERSSTRUKTUR I DE TRE SOGNE	39
6.1 ALDERSBETINGET FORSØRGERBYRDE	43
7 LOKALBEFOLKNINGENS CIVILSTAND	47
8 ANALYSE AF HUSSTANDENES STØRRELSE OG SAMMENSÆTNING	49
8.1 ANTAL BØRN I HUSSTANDE	50
8.2 BEBOERE FORDELT PÅ STILLING I HUSSTAND	51
8.2.1 Familiemedlemmer.....	51
8.2.2 Tjenestefolk	52
8.3 ERHVERV FORBUNDET MED DE ENKELTE HUSSTANDE	52

8.3.1 Offentlige myndighedspersoner	52
8.3.2 Landhåndværkerne	53
8.3.3 Inderster og personer på almisse	54
9 AFSLUTTENDE BEMÆRKNING	57
10 ANVENDTE KILDER OG LITTERATUR	59

Figurliste

FIGUR 1. SKEMA SIDE FRA FOLKETÆLLINGEN I KOMDRUP SOGN, FOLKETÆLLINGEN 1787.....	12
FIGUR 2. SKEMA SIDE FRA FOLKETÆLLINGEN I NØRRE KONGERSLEV SOGN, FOLKETÆLLINGEN 1787.....	16
FIGUR 3. SKEMA SIDE FRA FOLKETÆLLINGEN I SØNDER KONGERSLEV SOGN, FOLKETÆLLINGEN 1787	20
FIGUR 4. SAMTIDIGT LANDSKABSILLEDE, 1791-1793	21
FIGUR 5. ALDERSPYRAMIDE, BEFOLKNINGEN I DE TRE SOGNE I PROCENT, 1787.....	41
FIGUR 6. BEFOLKNINGSMÆSSIG SAMMENSÆTNING, DE TRE SOGNE ÅR, 1787 ÅR 2021, PROCENT	45

Tabelliste

TABEL 1. BEFOLKNINGSUDVIKLINGEN I DE TRE SOGNE, 1787-2021	32
TABEL 2. BEFOLKNINGSSTØRRELSE & BEFOLKNINGSTÆTHED, DE TRE SOGNE, ÅR 1787 OG ÅR 2021	33
TABEL 3. DE TI MEST UDBREDTE FORNAVNE OG EFTERNAVNE I DE TRE SOGNE, ÅR 1787	36
TABEL 4. GENNEMSNITSALDEREN I DE TRE SOGNE 1787, SAMT I HELE LANDET 2021	39
TABEL 5. ALDERSFORDELINGEN I DE TRE SOGNE, 1797.....	42
TABEL 6. BORGERE FORDELT PÅ ALDERSGRUPPER TIL FORSØRGERBYRDE BEREKNING, 1787 SAMT 2021 ...	44
TABEL 7. SOGNEENS BEFOLKNING FORDELT PÅ CIVILSTAND, 1801	47
TABEL 8. ANTAL HUSSTANDE I DE TRE SOGNE OG HUSSTANDENS GENNEMSNITLIGE ANTAL PERSONER, 1787	49
TABEL 9. HUSSTANDE FORDELT PÅ STØRRELSE OG ANTAL BORGERE FORDELT PÅ HUSSTANDSSTØRRELSE, DE TRE SOGNE, 1787	50
TABEL 10. ANTAL BØRN I HUSSTANDE I DE TRE SOGNE, 1787	51
TABEL 11. HÅNDVÆRKERE I DE TRE SOGNE, 1787	54

Kortliste

KORT 1. HELLUM HERRED MED SOGNE.....	13
KORT 2. NORDLIGE ØSTHIMMERLAND, VIDENSKABERNES SELSKABS KORT FRA 1791	27
KORT 3. BEFOLKEDE STEDER I HELLUM HERRED, ÅR 1787	28

1 Indledning

Den første folketælling blev gennemført i 1769, men først fra den næste tælling i 1787 eksisterer de personrelaterede oplysninger for de tre sogne i Østhimmerland fortsat. Ved den første folketælling skulle de lokale ansvarlige blot indberette det samlede antal borgere i sognene.

Analysen i denne rapport omhandler således de første kendte oplysninger om den samlede befolkning i de tre sogne i Kongerslev Pastorat.

Det er et fantastisk materiale. Skønt 234 år gamle data, kan vi her identificere enkeltpersoner, deres køn og alder, tilhørsforhold til den husstand, de boede i, og deres erhverv.

I denne rapport gives der en samlet præsentation og analyse af de oplysninger, der kan udtrækkes fra folketællingen den 1. juli 1787. Præsentation og analyse omfatter de tre østhimmerlandske sogne, Sønder Kongerslev, Nørre Kongerslev og Komdrup. Hvor det er fundet nødvendigt, er de lokale oplysninger sammenlignet med tilsvarende oplysninger fra det øvrige Østhimmerland og resten af landet.

1.1 Definition af centrale begreber

I analyser med anvendelse af statistiske data er det vigtigt at arbejde med meget konkrete definitioner. Statistiske begreber kan nemt misforstås og benyttes forkert. Derfor er nogle af de centrale begreber defineret i denne indledning.

1.1.1 Geografiske inddelinger

Bortset fra nogle ganske små justeringer havde de tre sogne samme udstrækning i dag, som var gældende, da folketællingen blev gennemført i 1787.

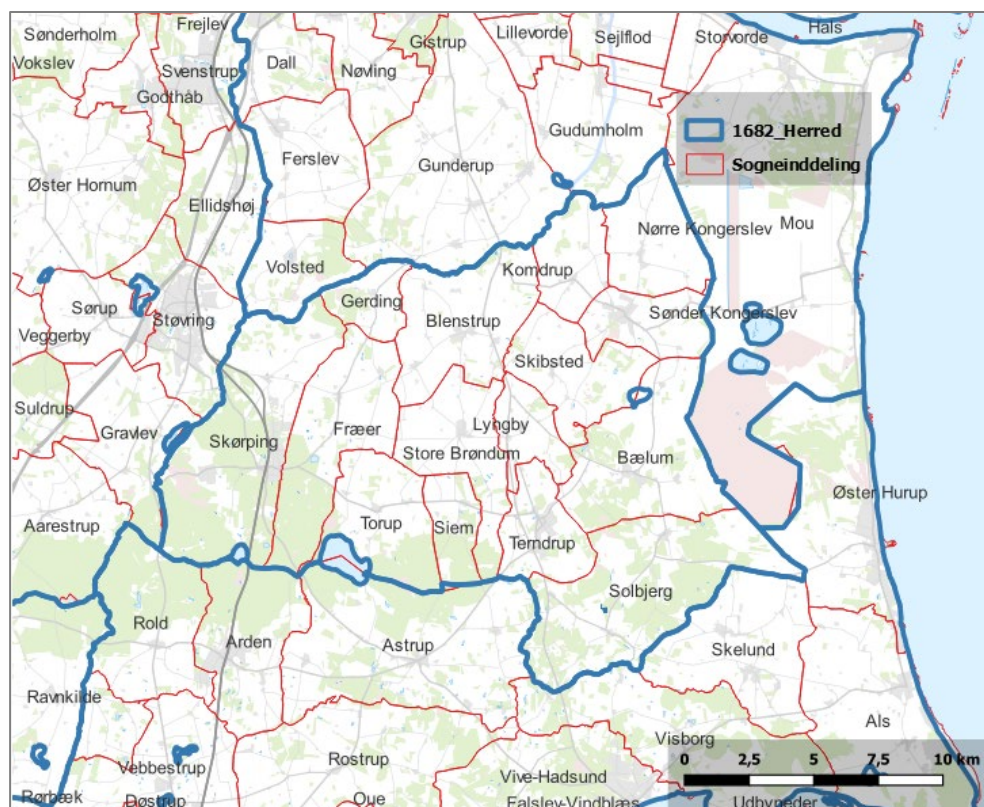
De tre sogne har langt tilbage i tiden samlet set været et pastoratsogn – altså tre sogne, men samme præst - og derfor haft en tæt tilknytning til hinanden.

Figur 1. Skema side fra folketællingen i Komdrup Sogn, folketællingen 1787

Komdrup Sogn		Folketælling 1787	
120	178		
1	2	3	4
5	6	7	8
9	10	11	12
13	14	15	16
17	18	19	20
21	22	23	24
25	26	27	28
29	30	31	32
33	34	35	36
37	38	39	40
41	42	43	44
45	46	47	48
49	50	51	52
53	54	55	56
57	58	59	60
61	62	63	64
65	66	67	68
69	70	71	72
73	74	75	76
77	78	79	80
81	82	83	84
85	86	87	88
89	90	91	92
93	94	95	96
97	98	99	100
101	102	103	104
105	106	107	108
109	110	111	112
113	114	115	116
117	118	119	120
121	122	123	124
125	126	127	128
129	130	131	132
133	134	135	136
137	138	139	140
141	142	143	144
145	146	147	148
149	150	151	152
153	154	155	156
157	158	159	160
161	162	163	164
165	166	167	168
169	170	171	172
173	174	175	176
177	178	179	180
181	182	183	184
185	186	187	188
189	190	191	192
193	194	195	196
197	198	199	200
201	202	203	204
205	206	207	208
209	210	211	212
213	214	215	216
217	218	219	220
221	222	223	224
225	226	227	228
229	230	231	232
233	234	235	236
237	238	239	240
241	242	243	244
245	246	247	248
249	250	251	252
253	254	255	256
257	258	259	260
261	262	263	264
265	266	267	268
269	270	271	272
273	274	275	276
277	278	279	280
281	282	283	284
285	286	287	288
289	290	291	292
293	294	295	296
297	298	299	300
301	302	303	304
305	306	307	308
309	310	311	312
313	314	315	316
317	318	319	320
321	322	323	324
325	326	327	328
329	330	331	332
333	334	335	336
337	338	339	340
341	342	343	344
345	346	347	348
349	350	351	352
353	354	355	356
357	358	359	360
361	362	363	364
365	366	367	368
369	370	371	372
373	374	375	376
377	378	379	380
381	382	383	384
385	386	387	388
389	390	391	392
393	394	395	396
397	398	399	400
401	402	403	404
405	406	407	408
409	410	411	412
413	414	415	416
417	418	419	420
421	422	423	424
425	426	427	428
429	430	431	432
433	434	435	436
437	438	439	440
441	442	443	444
445	446	447	448
449	450	451	452
453	454	455	456
457	458	459	460
461	462	463	464
465	466	467	468
469	470	471	472
473	474	475	476
477	478	479	480
481	482	483	484
485	486	487	488
489	490	491	492
493	494	495	496
497	498	499	500
501	502	503	504
505	506	507	508
509	510	511	512
513	514	515	516
517	518	519	520
521	522	523	524
525	526	527	528
529	530	531	532
533	534	535	536
537	538	539	540
541	542	543	544
545	546	547	548
549	550	551	552
553	554	555	556
557	558	559	560
561	562	563	564
565	566	567	568
569	570	571	572
573	574	575	576
577	578	579	580
581	582	583	584
585	586	587	588
589	590	591	592
593	594	595	596
597	598	599	600
601	602	603	604
605	606	607	608
609	610	611	612
613	614	615	616
617	618	619	620
621	622	623	624
625	626	627	628
629	630	631	632
633	634	635	636
637	638	639	640
641	642	643	644
645	646	647	648
649	650	651	652
653	654	655	656
657	658	659	660
661	662	663	664
665	666	667	668
669	670	671	672
673	674	675	676
677	678	679	680
681	682	683	684
685	686	687	688
689	690	691	692
693	694	695	696
697	698	699	700
701	702	703	704
705	706	707	708
709	710	711	712
713	714	715	716
717	718	719	720
721	722	723	724
725	726	727	728
729	730	731	732
733	734	735	736
737	738	739	740
741	742	743	744
745	746	747	748
749	750	751	752
753	754	755	756
757	758	759	760
761	762	763	764
765	766	767	768
769	770	771	772
773	774	775	776
777	778	779	780
781	782	783	784
785	786	787	788
789	790	791	792
793	794	795	796
797	798	799	800
801	802	803	804
805	806	807	808
809	810	811	812
813	814	815	816
817	818	819	820
821	822	823	824
825	826	827	828
829	830	831	832
833	834	835	836
837	838	839	840
841	842	843	844
845	846	847	848
849	850	851	852
853	854	855	856
857	858	859	860
861	862	863	864
865	866	867	868
869	870	871	872
873	874	875	876
877	878	879	880
881	882	883	884
885	886	887	888
889	890	891	892
893	894	895	896
897	898	899	900
901	902	903	904
905	906	907	908
909	910	911	912
913	914	915	916
917	918	919	920
921	922	923	924
925	926	927	928
929	930	931	932
933	934	935	936
937	938	939	940
941	942	943	944
945	946	947	948
949	950	951	952
953	954	955	956
957	958	959	960
961	962	963	964
965	966	967	968
969	970	971	972
973	974	975	976
977	978	979	980
981	982	983	984
985	986	987	988
989	990	991	992
993	994	995	996
997	998	999	1000

I 1787 hører sognene under Hellum Herred og udgjorde herredets nordøstlige hjørne.

Kort 1. Hellum Herred med sogne

Kilde: Egen fremstilling på basis af kort fra Datafordeleren, januar 2022.

I Håndbog for danske lokalhistorikere er begrebet sogn defineret således:

*"Er i historisk tid et område, der søger til en fælles kirke; men det har muligvis i førkristen tid været et retsområde, en art gods-birk, idet ordet er beslægtet med sag og søge, og ordet sokn også kan betyde retsligt søgsmål. Sognet havde helt ned imod 1800 gamle naturgroede skel og var kranset af en bræmme af udyrket, ofte lyng- eller skovgroet land. Der var som regel 10-14 sogne i hvert herred, og i gennemsnit havde et sogn 12 bol eller 24 plove eller mark land. I enkelte sager, f.eks. om trolddom eller i ejendomstrætter, optrådte sognevidner, og love blev ofte kundgjort på sognestævne."*¹

¹ Håndbog for danske lokalhistorikere, 1965, side 447. En bol er en ældre enhed for jorddeling og jordvurdering. Oprindeligt svarede enheden plov til det areal, som kunne dyrkes med én plov. Samme henholdsvis side 165 og side 392.

For Sønder Kongerslev, Nørre Kongerslev og Komdrup Sogne gælder desuden, at Nørre Kongerslev og Komdrup Sogn var anneksfogne under Sønder Kongerslev Sogn.

Annekser er blevet anvendt tilbage i middelalderlig kirkeret. Fra senmiddelalderen forekommer i Danmark i større tal anneksfogninger og reformationen fastholdt dette princip. De tre sogne omfatter således et pastoralt område med et hovedsogn og to anneksfogne.²

I 1787 var præsten og dennes underordnede myndigheder også bosiddende i Sønder Kongerslev.

Der eksisterede flere administrative myndigheder over sognene i 1787. I Helligum Herred var der fjorten sogne. Landet har været inddelt i herreder helt tilbage til oldtiden. I årene omkring 1787 havde herredet med herredsfoged og herredsting en funktion i forbindelse med offentlige kundgørelser, visse retssager, skiftesager, skøder og pantebreve, fæstebreve m.v. Herredet var også afgrænsning af det enkelte provsti.

Købstaden Aalborg havde også en betydning for de tre sogne. Købstaden havde visse privilegier i en radius på fire mil fra byen i form af eneret på handel, torve samt en række håndværk.

Kun såkaldte landhåndværk var tilladt i landsognene omkring købstaden. Landhåndværk omfattede grovsmed, tømrer, murer, skinder, skrædder (syede vadmél), simpel skomager, bødker, teglbrænder, pottemager, hjulmand og væver (igen f.eks. vadmél).³

Amterne, for de tre sogne Aalborg Amt, havde ikke en større rolle i forhold til lokalområdernes forvaltning. Fra 1662 blev det ved lov bestemt, at de eksisterende len for fremtiden skulle betegnes med det tyske ord amt.⁴

En vigtig rolle havde derimod grevskaber og baronier. De tre sogne var underlagt grevskabet Lindenborg.

² Håndbog for lokalhistorikere, 1965, side 147.

³ Samme, side 337.

⁴ Samme, side 133.

I 1787 var fæstetiden fortsat ikke afsluttet i de tre sogne. I fæstetiden var godset og dermed herremanden den vigtigste administrative ramme for bøndernes liv.

1.2 Datastruktur

Folketællingerne er tilgængelige på internettet via Rigsarkivets hjemmeside. Oplysningerne i denne rapport er hentet fra hjemmesiden Danish Family Research, hvor oplysningerne er renskrevet fra de vanskeligt læselige originale skemaer.

For at gennemføre statistiske analyser er det nødvendigt at renske oplysningerne fra databasen. Der forekommer ofte stavefejl, gammeldags stavemåder osv. Disse tilrettes i de data, der anvendes til analysen i denne rapport.

Den anvendte datastruktur omfatter følgende elementer:

1. Personens navn, indeholdende fornavn, eventuelt mellemnavn og efternavn.
2. Personens alder. Alle aldre er fastsat til, hvilken alder personen har pr. 1. juli 1787. Alderen omfatter alle aldre fra 1 til 83 år. Denne beregningsmetode er fastholdt i hele analysen i denne rapport.
3. Køn.
4. Civilstanden omfatter kategorierne, gift (og hvem personen er gift med), ugift, enke og enkemand.
5. Familienummer. Der er reelt tale om et husstandsnummer, fordi f.eks. tjenestefolk indgår under familienumret sammen med den egentlige familie i husstanden. Oplysningen giver mulighed for, at vi kan identificere den enkelte husstand omfattende både familie og andre, der på tællingsdagen er bosiddende i husstanden.
6. Stilling i husstanden omfatter en lang række kategorier som f.eks. husbond, kone, børn (herunder fra hvilket nummer ægteskab), såkaldte uægte børn, plejebørn, tjenestefolk m.v. Kategorien omfatter også oplysninger om andre familiemedlemmers tilknytning til mand og kone i husstanden.

1.3 Tidligere undersøgelser og litteratur

Ud over hovedkilden i form af selve folketællingen fra 1787 er anvendt følgende undersøgelser og litteratur:

- Tabeller over Folkemængden i Kongeriget Danmark – inddelt efter Kiön, Alder, gift, ugift eller Enke-stand og Næringsveje efter Optællingen den 1ste Juli 1787.
- Håndbog for danske lokalhistorikere, redigeret af Johan Hvidtfeldt, udgivet af Dansk Historisk Fællesforening, 1965.

Der eksisterer mange egnsbeskrivelser af de tre sogne. Der er ikke tidligere gennemført egentlige analyser af data og statistik om sognene i den detaljeringsform, som er gennemført i denne rapport.

Derfor har det også været nødvendigt at være særdeles påpasselig med beregningerne på basis af de anvendte data fra folketællingen. Der mangler et sammenligningsgrundlag, som kunne være med til at detektere alvorlige beregningsfejl, fejl i datamateriale og i offentliggjorte statistikker m.v.

Den eksisterende litteratur i form af især offentliggjorte statistikker for hele landet, er karakteriseret af at være generaliserede, overordnede betragtninger om samfundsforhold. De konkrete detaljeanalyser for de tre sogne er stort set ikke eksisterende.

Dette er så også grundlaget for, at denne rapport har fået karakter af et egentligt baseline studie, fordi det har været nødvendigt at præsentere elementære data for første gang.

1.4 Strukturen i denne rapport

Denne rapport omfatter ti kapitler. Foruden denne indledning med forklaring af præmisserne for den samlede undersøgelse er der følgende kapitler.

Kapitel 2 omfatter en kort præsentation af, hvordan rammerne udviklede sig for lokalbefolkningen i de tre sogne i slutningen af 1700-tallet.

Kapitel 3 forklarer forudsætningerne og indholdet i folketællingen i 1787.

I kapitel 4 gives en kort præsentation af de tre sogne. Det drejer sig om sognenes geografiske lokalisering, størrelse m.v.

I kapitel 5 er der fokus på lokalbefolkningens navne. Der er tale om en helt anden navnestruktur, end den vi kender i dag.

Kapitel 6 omhandler køns- og aldersstrukturen i de tre sogne. Køns- og alderssammensætningen bliver sammenlignet med den demografiske sammensætning for hele landet i dag.

I kapitel 7 præsenteres de lokale borgeres civilstand. Er de gifte eller ugifte, enke eller enkemænd.

Kapitel 8 fokuser på husstanden. Analysen viser, hvordan husstandene varierer i størrelse, og helt præcist hvordan husstandene er opbygget med ægteskab, børn og tjenestefolk, samt hvordan andre, primært andre familiemedlemmer, er bosiddende hos hovedpersonen på gården eller i huset. Kapitlet omfatter også en analyse af de erhvervsbetegnelser eller 'næringsveje', som er gældende for befolkningen i de tre sogne.

Til slut er der i kapitel 9 nedskrevet nogle afsluttende bemærkninger.

Bagerst i rapporten er der en liste over anvendte kilder og litteratur, som er anvendt under tilblivelsen af denne rapport.

2 Landsogne under forandring

Forestil dig et sted på landet for mere end 200 år siden. Den præcise dato var den 1. juli 1787. Det var en søndag. Kirkegangen var overstået. De ansvarlige for registreringen af sognenes befolkning gik fra hus til hus. Hver familie fik besøg.

Det var et fint besøg, for det var sognepræsten, der sammen med degn og skoleholder, havde ansvaret for opgaven herude i landsognene. Mange havde nok fortsat søndagstøjet på. Gårdspladsen var fejjet, og entreen og stuen gjort ekstra klar til de fine gæster.

De nedskrevne oplysninger for sognene fortæller, at sognepræsten hed Glob Sørensen Milling. Han var 44 år gammel og boede i Sønder Kongerslev. Så var der en skoleholder ved navn Jørgen Adamsen. Han var 55 år og boede i Nørre Kongerslev. I Sønder Kongerslev var der også en degn ved navn Marcus Biering. Det var en ældre mand på 69 år. I hans husstand boede der også en assistent ved skolen, der hed Owe Jensen. Han var kun 19 år.

Måske har de udvalgt flere personer til at hjælpe til. I hvert fald skulle de besøge 49 husstande i Nørre Kongerslev Sogn, 41 husstande i Sønder Kongerslev Sogn og 23 husstande i Komdrup Sogn.

Resultatet af anstrengelserne var 23 siders tabeller i det fortrykte skema med detaljerede oplysninger om i alt 572 personer i det samlede pastorat.

Der må have været mange, der ikke forstod, hvad dette besøg skulle til for. Vi ved, at mange var nervøse for, at oplysningerne skulle bruges til noget, der senere kunne få negative konsekvenser for dem. Måske var det noget med, at de unge mænd skulle indrulles i militærtjeneste, måske have kongen fået den idé, at de skulle betale mere skat på en eller anden måde. Mange forestillede sig måske også, at fæstearbejdet og herremandens tyranni skulle udvides.

Men tilsyneladende lykkedes missionen. Oplysningerne om befolkningen i de tre små landsbyer og på herregårdene i sognene blev indsamlet, og

Figur 3. Skema side fra folketællingen i Sønder Kongerslev Sogn, folketællingen 1787

[illegible]

20

oplysninger, kan vi danne et rimeligt præcist billede af, hvordan vores forfædre levede for nu mere end to hundrede år siden.

Fotografiet eksisterede ikke i år 1787. Men Jens Juel fastholdt omkring årene 1791-93 denne scene med bondegården Eigaard ved Ordrup med sin pensel. Det kan være vores udgangspunkt for at danne et visuelt billede af tiden på landet i slutningen af 1700-tallet.

Figur 4. Samtidigt landskabsbillede, 1791-1793

Note: En sjællandsk bondegård under et optrækkende uvejr. Eigaard ved Ordrup. Billede er malet af Jens Juel. Det ligger til fri brug på Statens Museum for Kunsts onlinesamling, downloadet januar 2022.

Men hvad foregik der så i de tre sogne i perioden omkring 1787? Jo, der var tale om store omvæltninger i landbruget, og da vi her taler om landsogne domineret af landbrug, så gav det store forandringer i vores lokale sogne.

I perioden gennemgik landbruget en række reformer. Den første reform, der skal nævnes her, er udskiftningen.⁵ Frem til slutningen af 1700-tallet havde landsbyens ejendomme jordfællesskab. Ved udskiftningen fik

⁵ Kilden til beskrivelsen af udskiftningsreform er Håndbog for danske lokalhistorikere, side 497.

landmanden sine egne jorder, og han kunne indhegne dem og drive dem med afgrøder langt mere effektivt end hidtil. Udskiftningen betød også, at mange husmænd fik deres egne jorder.

Reformen med udskiftning forløb i perioden 1730 til 1830 for hele landet. Vi ved også, at der i Nørre Kongerslev blev afholdt besluttende møde om udskiftningen i år 1810.

En anden vigtig reform var overgangen fra fæste til selveje hos bønderne. Mange købte deres gårde af herremanden. De, der forblev fæstere, fik deres hoveri afløst med en fast pengeafgift. Det betød også, at der begyndte at komme større pengeøkonomi i sognene. Fæstevæsenet blev først endelig afskaffet ved lov i 1919.

Den tredje reform, der skal nævnes her, var ophævelsen af stavnsbåndet i 1788. Det var en bestemmelse, der forpligtede mænd mellem 18 og 36 år til at forblive på det gods, hvor de var født, hvis de ikke havde midler til at købe et fripas. Stavnsbåndet blev afskaffet i en overgangsperiode med endelig afslutning af stavnsbåndet i år 1800.

Med et fæstevæsen, der tenderer det, der kan kaldes slaveri for herremændene og et stavnsbånd, der indskrænkede arbejdskraften ret til at rejse, når undertrykkelsen fra herremændene blev uudholdelig, så kunne man forestille sig, at lokalbefolkningen, inklusive de lokale bønder, bukkede hovederne og lod sig kue.

Men det er ikke det indtryk man får, når man læser et indlæg i den avis, der bar det knudrede navn 'De Aalborgske allene privilegerede Jydske Efterretninger, fra februar 1787, altså samme år som det år folketællingen blev gennemført. I avisen har en ikke navngivet bonde fra Kongerslevholm indsendt et indlæg til støtte for en bonde 'paa Guddomholm'. Bonden indleder sit indlæg med ordene:⁶

⁶ De Aalborgske allene privilegerede Jydske Efterretninger, 23. februar 1787, side 3.

"Du kan troe min kiære Broder, der er opkommen en Fændens Penne-krig, nogle fægte for vi arme Bønders Vel, andre for, at vores Elendighed skal vedblive."

Indlægget foreslår, at bønderne i fællesskab skulle sætte sig ind i og skrive om, hvordan lovgivningen reelt var omkring hoveri og landgilde, arveretten til gårde, frigørelsen for tiende formedelst en vis udgift vurderet efter stedets beskaffenhed. Stavnsbåndet berøres også, idet bonden mener, at intet menneske ville flytte bort, hvis han blev behandlet ordentligt og ikke havde noget at frygte.

234 år siden, men der er tydeligvis en politisk bevægelse mod større frihed for bønderne – men fortsat ikke for størstedelen af befolkningen, nemlig karlene, daglejerne og kvinderne.

Frihedstrangen var hverken et lokalt eller nationalt isoleret fænomen. Det giver måske et godt perspektiv for året 1787, at den franske revolution brød ud to år senere. I Paris' gader lød kampråbet: *"Frihed eller død!"*.

3 Folketælling i 1787

Hvorfor blev folketællingen gennemført i sommeren 1787? Det kan vi kun gisne om. Der var måske både en officiel forklaring og andre ikke-officielle ønsker i statsadministrationen for at få indblik i befolkningens sammensætning.

Den tidligste folketælling i 1769 kan have været forårsaget af manglen på arbejdskraft og den fra statens side ønskede vækst i befolkningen for at skaffe arbejdskraft til alle sektorer i økonomien. Men der var også ønske om at få et grundlag for statens udskrivning til land- og sømilitæretater, skattelovgivning m.v.⁷

For folketællingen i 1787 fremgik det af Rentekammerets indstilling til kongen om gennemførelse af tællingen, at man ønskede at imødegå befolkningens fordomme, om at resultatet skulle anvendes til foranstaltninger, der efterfølgende ville ramme den enkelte. Kongen valgte dog ikke at følge et råd om at udsende erklæring om dette.

Rentekammerets indstilling om gennemførelse af folketællingen i 1787 var, at:

*”Få nøie underretning om folkemængdens tilstand paa ethvert sted til veiledelse udi de dermed forbundne adskillige nyttige indretninger og foranstaltninger.”*⁸

Folketællingen blev aldrig offentliggjort, men hemmeligholdt af staten i de efterfølgende mange år, lige som det havde været gældende for folketællingen i 1769.

3.1 De tre sogne i en større geografisk kontekst

Folketællingen giver ikke blot detaljeret indblik i de tre sogne i år 1787. Den kan også give indblik i, hvilken geografisk sammenhæng, som

⁷ Danmarks Statistik, Statistiske Meddelelser, 4. række, 139. bind, 1. hæfte: Samfundet og Statistikken – Et historisk rids 1769-1950., 1949, side 6.

⁸ Her fra ovenstående kilde, side 8.

sognene indgik i. I det følgende er det målet at give et godt indblik i, hvordan hele Østthimmerland tog sig ud dengang i en fjern fortid.

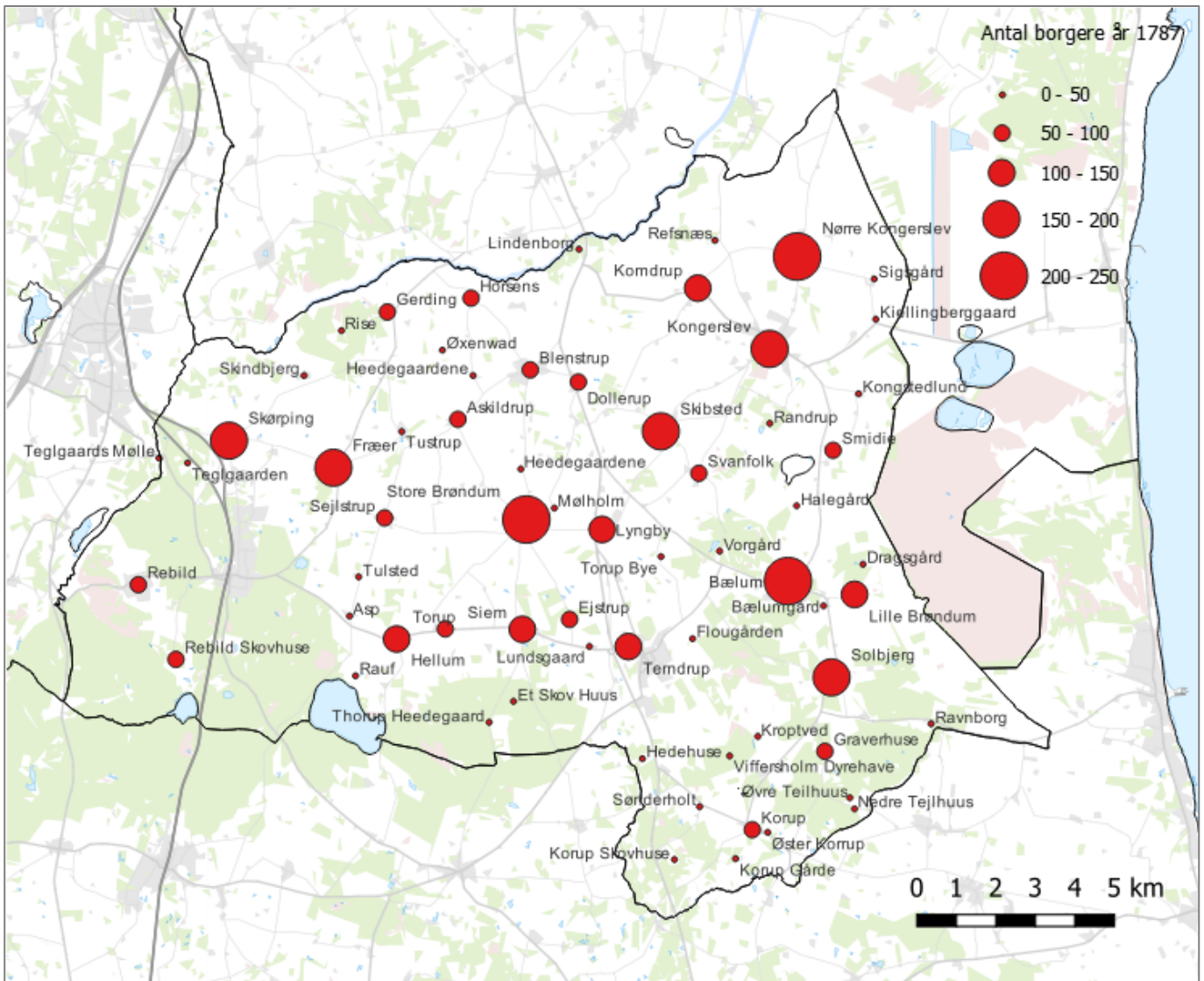
En god kilde til at forstå de geografiske forhold i hele landet og også i Østthimmerland i slutningen af 1700-tallet er de kort, som Videnskabernes Selskab udviklede i denne periode. Kortet for det østthimmerlandske område er fra år 1791 – altså kun fire år efter folketællingen i 1787.

Kortet viser, at der reelt var tale om små samfund, der var etableret på de holme, der ligger fra nord til syd gennem Østthimmerland. Kærene gav for store udfordringer til, at der var blevet etableret et veludviklet vejnet på kryds og tværs af holmene. Samtidig betød tilstedeværelsen af Lille Vildmose, at den manglende tilgængelighed over mosen reelt betød, at kanten af mosen mod øst kom til at fremstå som en barriere, som var det en kyst. På den anden side af mosen længere mod øst lå der landsbyer, som der ikke var veje ud til. Befolkningen derude kunne kun bevæge sig nord-syd eller sejle til og fra beboelserne.

Kort 2. Nordlige Østhimmerland, Videnskabernes Selskabs kort fra 1791

Kort 3. Befolkede steder i Hellum Herred, år 1787

Kilde: Egen fremstilling på basis af Folketælling 1787. Baggrundskort er fra Datafordeler, januar 2022.

Kort 3 viser, hvordan befolkningen var fordelt på steder i år 1787.

Kortet er udarbejdet i GIS-system og stederne georefererede så præcist som muligt. Stederne omfatter daværende landsbyer, en del store gårde samt nogle enkelte bebyggelser ved f.eks. mølle eller i skov.

Det fremgår klart af kortet, at Nørre Kongerslev med sine 222 borgere givet vis var en betydningsfuld landsby i lokalområdet. I dag er Skørping og Terndrup de store byer i det, der dengang var Hellum Herred. Dengang var de ikke blandt de største bosætninger på egnen.

På sogneniveau var Als Sogn helt mod syd ved Mariager Fjord det største sogn i Østhimmerland i år 1787 med en befolkning på 1.156 borgere. For alle sogne i Østhimmerland (omfattende Helligum, Fleskum og Hindsted Herreder) var den gennemsnitlige befolkningsstørrelse på 344 borgere. Alle tre sogne i Kongerslev Pastorat var mindre end dette gennemsnit. Nørre Kongerslev Sogn omfattede som nævnt 243 borgere, Sønder Kongerslev havde 205 borgere og Komdrup Sogn var også dengang et lille sogn med kun 124 borgere.

4 Præsentation af de tre sogne

Analysen omhandler de tre sogne Sønder Kongerslev, Nørre Kongerslev og Komdrup. De tre sogne har stort set eksisteret i deres nuværende udstrækning tilbage til de ældste kilder, vi kan finde. Der har kun været ganske små korrektioner af sognegrænserne. Dog har det lav, som herregården Refsnæs udgør, frem til et tidspunkt i 1700-tallet været en del af Nørre Kongerslev Sogn. I dag er Refsnæs et lav under Komdrup Sogn.

4.1 Befolkningsstørrelse og befolkningstæthed

I 1700-tallet levede der under en femtedel af det antal borgere, som i dag bor i Danmark. Tallene fra år 1769 viser, at der ved den første folketælling blev optalt i alt 797.584 borgere her i landet. Tallet kan være underestimeret, fordi der var en udbredt angst for at tælle mænd med i lokalområderne. Årsagen var, at mange i befolkningen var bange for at oplysningerne skulle bruges til at indkalde soldater til hær og søværn.

I 1787 er tallene mere præcise. Ved denne folketælling blev den samlede danske befolkning opgjort til 841.806 personer. Pr. 1. januar 2021 var der til sammenligning registreret 5.840.045 personer bosiddende i Danmark.⁹

Det var således et helt andet landkort, der tegnede sig, end det land, vi kender i dag. Hovedstaden, incl. Frederiksberg og Gentofte, var en by på 90.032 indbyggere. Det svarer til en by langt mindre end nutidens Aalborg. Aalborg byområde har i dag et indbyggertal på 119.219.¹⁰

I Jylland boede der under en halv million mennesker, 351.489 indbyggere, ifølge folketællingens opsummerede tal. De tre østhimmerlandske sogne var også befolkningsmæssigt ganske små i 1787. Præsten i Sønder Kongerslev havde i sine tre sogne kun 572 mennesker at forrette tjeneste

⁹ Danmarks Statistik, Statistikbanken, opslag januar 2022.

¹⁰ Danmarks Statistik, Statistikbanken, opslag december 2021.

for. I dag er der fortsat en præst i de tre sogne, men befolkningen er nu steget til næsten fire gange så mange, 2.055 personer.

Tabel 1. Befolkningsudviklingen i de tre sogne, 1787-2021

Sogn	År 1787	År 1801	År 1901	År 2000	År 2021
	Antal borgere				
Sønder Kongerslev	205	211	535	1.426	1.443
Nørre Kongerslev	243	262	801	553	482
Komdrup	124	131	349	172	130
I alt	572	604	1.685	2.151	2.055
	Procentandel				
Sønder Kongerslev	35,8	34,9	31,8	66,3	70,2
Nørre Kongerslev	42,5	43,4	47,5	25,7	23,5
Komdrup	21,7	21,7	20,7	8,0	6,3
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: Egne beregninger på basis af folketællinger årene 1787, 1801 og 1901 samt Danmarks Statistik, Statistikbanken, opslag december 2021.

Tabel 1 opsummerer befolkningstallet i de tre sogne over mere end to hundrede år. Der er en ganske lille vækst i befolkningen fra folketælling i år 1787 til den næste folketælling i år 1801. I årene efter 1787 foregår væksten primært i Nørre Kongerslev Sogn. Dette sogns befolkning vokser dog kun med 19 personer.

I år 1787 boede næsten halvdelen af pastoratets befolkning i Nørre Kongerslev Sogn, 42,5 procent. Det fremgår tydeligt af tabellen, at størrelsesforholdet i befolkning mellem de tre sogne først forandrer sig signifikant efter år 1901, hvor Sønder Kongerslev bliver stationsby og efterfølgende pastoratets største landsby.

Befolkningstætheden forandrer sig tilsvarende i perioden fra år 1787 til i dag, da sognenes arealmæssige størrelse stort set er den samme i hele perioden.

Tabel 2. Befolkningsstørrelse & befolkningstæthed, de tre sogne, år 1787 og år 2021

Sogn	Areal	Befolkningstal		Befolkn.-tæthed	
		År 1787	År 2021	År 1787	År 2021
	<i>Antal km²</i>	<i>Antal personer</i>		<i>Personer pr. km²</i>	
Sønder Kongerslev	11,0	205	1.443	18,6	131,2
Nørre Kongerslev	15,1	243	482	16,1	31,9
Komdrup	10,5	124	130	11,8	12,4
Tre sogne i alt	36,6	572	2.055	15,6	56,1

Kilde: Sognetal er egen beregning på basis af Folketælling år 1787, Statistikbanken, Danmarks Statistik, opslag december 2021, samt arealstørrelser fra opslag på Danmarks Statistik.

Selv om Nørre Kongerslev Sogn befolkningsmæssigt er langt større end Sønder Kongerslev Sogn, så er befolkningstætheden i år 1787 større i sidstnævnte sogn. Det skyldes især forekomsten af det meget store, ubeboede kærømråde i Nørre Kongerslev Sogn, nord for landsbyen.

For at billedliggøre befolkningstætheden, så kan vi sige, at fodboldbanen på Nørre Kongerslev stadion er 104 meter lang og 65 meter bred.¹¹ Det svarer til 6.734 kvadratmeter. Det betyder, at i pastoratet i år 1787 havde en person i lokalområdet i gennemsnit 9,5 fodboldbane til rådighed. I år 2021 er dette tal faldet til 2,6 fodboldbaner til rådighed pr. person.

¹¹ SDFE, ortofoto forår, opslag december 2021. Egen måling, som kun omfatter arealet inden for daværende kridtstreger.

5 Noget om personnavne

I folketællingen fra år 1787 er hver enkelt person bosat i de tre sogne nævnt med deres fulde navn, dvs. fornavn, mellemnavne og efternavn.

Navnestrukturen var anderledes i 1787, end den er i dag. Dengang omfattede navne dog også som i dag et fornavn, måske mellemnavne og et efternavn.

Fornavnene var begrænset til nogle ganske få navne, som vi også kender i dag. Men efternavnene blev dannet således, at en datters efternavn blev dannet ud fra faderens fornavn og med tilføjelse af datter, f.eks. Anne Christensdatter.

Især i min barndom var det helt almindeligt, at personer havde kaldenavn. Det kunne både være kælenavne som Søs, eller øgenavne som Fløjte-thomas eller lignende. Denne type kaldenavne kan have sit udspring i, at der i tidligere generationer var anvendt ganske få fornavne, og at det derfor var nødvendigt at kalde en person noget mere end blot fornavnet. Når der f.eks. er 66 kvinder i sognet, der har fornavnet Maren, så vil det være nødvendigt at betitle en kvinde ved navn Maren med en yderligere betegnelse.

Fornavne formodes altid at have eksisteret, men efternavnet er først kommet til senere. I en periode anvendtes faderen eller moderens navn efterfulgt af -søn eller -datter. Faderen kunne vælge det efternavn til børnene, han ønskede. Først efter 1856 blev det krævet, at barnet skulle have samme efternavn som faderen. Senere igen kunne en person søge om at få et andet slægtsnavn til sig selv og til børnene.¹²

¹² Håndbog for lokalhistorikere, 1965, side 375. Som et kuriosum i denne sammenhæng kan nævnes, at de indkaldte til militærtjeneste i begyndelsen af 1800-tallet ofte, fik navnet på deres landsby som efternavn. Komdrup og Kongerslev er unikke landsbynavne i Danmark. I 2019 er der seks personer her i landet, der hedder Komdrup til efternavn, mens der er 153 personer, der har efternavnet Kongerslev. Kilden er Danmarks Statistik, Navne, opslag september 2019.

I Tabel 3 er de ti mest anvendte fornavne og efternavne medtaget for Kongerslev Pastorat som helhed for året 1787. For fornavnene er mænd og kvinder medtaget hver for sig.

Tabel 3. De ti mest udbredte fornavne og efternavne i de tre sogne, år 1787

Nr.	Mænd fornavn	Antal personer	Pro- cent	Kvinder fornavn	Antal personer	Pro- cent	Efternavn	Antal personer	Pro- cent
1	Jens	51	17,5	Maren	66	23,5	Christensdatter	56	9,8
2	Niels	45	15,5	Anne	61	21,7	Pedersen	48	8,4
3	Christen	38	13,1	Karen	32	11,4	Christensen	37	6,5
4	Peder	36	12,4	Kiersten	21	7,5	Jensdatter	36	6,3
5	Anders	20	6,9	Mette	16	5,7	Nielsdatter	36	6,3
6	Søren	19	6,5	Johanne	13	4,6	Jensen	34	5,9
7	Lars	9	3,1	Inger	12	4,3	Andersen	29	5,1
8	Mads	8	2,7	Bodild	9	3,2	Nielsen	28	4,9
9	Hans	6	2,1	Else	9	3,2	Pedersdatter	26	4,5
10	Laurs	6	2,1	Dorthe	8	2,8	Andersdatter	20	3,5
	Øvrige	53	18,2	Øvrige	34	12,1	Øvrige	222	38,8

Kilde: Egne beregninger på basis af Folketælling 1787.

Af samtlige 572 personer er kun nitten personer registreret med et mellemnavn.

Stort set alle drengenavne er alment udbredt i Danmark i dag. Dette gælder også for de fleste kvindenavne. Blandt de 10 mest anvendte fornavne til mænd i år 1787 er Jens, Niels, Anders, Søren, Lars, Mads og Hans fortsat blandt de tyve mest udbredte mandssnavne i år 2021. Hvis vi medregner forskelle i stavemåder, kan vi også sige, at Christen/Christian, Peder/Peter også er blandt de tyve mest anvendte i dag.

For pigenavnene gælder tilsvarende sammenfald mellem nuværende befolknings navne og datidens kvindenavne i år 1787. Anne, Karen, Kiersten/Kirsten og Mette er fortsat blandt de tyve mest udbredte kvindenavne i Danmark i dag. Maren er et navn i tilbagegang. I år 2021 var der i alt i Danmark kun 1.080 kvinder med dette fornavn.

For efternavnene gælder, at der er langt større spredning. Således er der i alt 75 forskellige efternavne blandt de 572 borgere i de tre sogne i 1787. Dette skyldes bl.a. den anderledes navnestruktur med anvendelsen af -datter som efterled i forhold til nuværende -sen efterled for kvinder.

Efternavnene Pedersen, Christensen, Jensen, Andersen og Nielsen er fortsat blandt de tyve mest anvendte efternavne i Danmark i 2021.

6 Køns- og aldersstruktur i de tre sogne

Der var ikke blot langt færre borgere i de tre sogne i år 1787, end befolkningstallet i dag. Strukturen i befolkningssammensætningen var også meget anderledes. Der var langt flere børn og unge, og andelen af ældre var betydeligt mindre, end den er i dag.

Hvis du i dag ankommer til en af de tre landsbyer i de tre sogne, så vil vi slet ikke bemærke, hvor mange ældre mennesker, der er i gadebilledet. Vi er blevet vant til dette fænomen. Men de, der ankom til landsbyerne i 1787, vil måske bemærke, at der var mange børn og unge, mange unge familier, og kun ganske få ældre.

Køns- og aldersstruktur har meget stor betydning for et lokalområdes evne til udvikling og forøgelse af den lokale økonomi. Er der forholdsvis mange børn og ældre, bliver forsørgerbyrden stor for de personer, der er i arbejdsdygtig alder. Mange børn kan dog også betyde et stort, nyt potentiale for forøget lokal vækst i fremtiden.

I analysen af tallene fra 1787 har jeg fastholdt aldersberegningen for lokalbefolkningen, som den blev defineret i folketællingen i 1787. Det betyder, at en nyfødt gives alderen et år.

Gennemsnitsalderen er beregnet i Tabel 4.

Tabel 4. Gennemsnitsalderen i de tre sogne 1787, samt i Hele landet 2021

Område	Mænd	Kvinder	Alle
Gennemsnitsalder			
Sønder Kongerslev Sogn 1787	30,5	32,3	31,4
Nørre Kongerslev Sogn 1787	29,6	30,7	30,2
Komdrup Sogn 1787	28,0	34,4	30,9
Alle tre sogne	29,5	32,0	30,8
Danmark 2019	41,1	42,9	42,0

Kilde: Egen beregning på basis af Folketælling 1787. Tallene for år 2021 for hele landet er beregnet på basis af udtræk fra Statistikbanken i Danmarks Statistik, januar 2022.

Gennemsnitsalderen er næsten præcist den samme for alle tre sogne, og også for kvinder og mænd. Befolkningen var i 1787 betydeligt yngre, end den gennemsnitsalder befolkningen har i dag i Danmark.

Den ældste i de tre sogne i 1787 var en kvinde fra Nørre Kongerslev Sogn, der er registreret til at være 94 år. Den ældste mand var en mand fra Nørre Kongerslev, der havde opnået alderen 86 år. I år 2021 er den ældste mand i de tre sogne 99 år og den ældste kvinde 98 år beregnet efter 1787-metoden.

Forskelle i gennemsnitsalderen må være betinget af en langt større dødelighed i 1787 i forhold til i dag. Overdødeligheden før i tiden havde mange årsager:

- Epidemier med kopper, mæslinger.
- Meget stor børnedødelighed (børn, der dør før det fyldte et år).
- Kvinders død i barselsseng.
- Død (især små børn) af hungersnød. Der var et alvorligt hungersår i 1786 og 1787.
- Død i krig.

En epidemi med stor dødelighed eller død i krige får konsekvenser lang tid efter, at en generation er blevet ramt af ulykken. Der opstår lange bølger i folketallet og inden for aldersgrupper (ofte forskelligt) blandt mænd og kvinder.

Før 1787 var der mange epidemier, der gav stor overdødelighed i befolkningen:

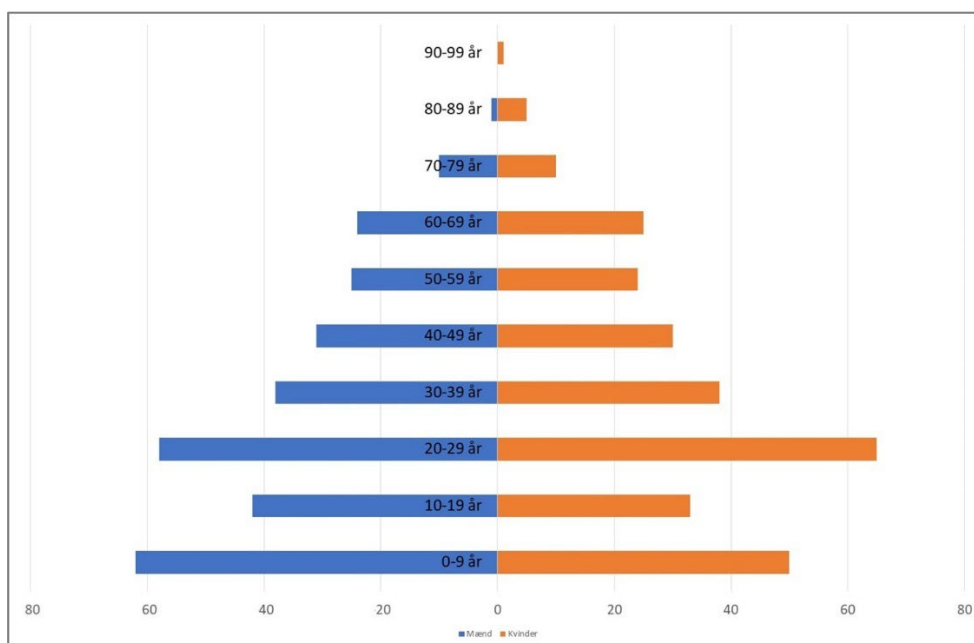
- Den sorte død, pesten, dræbte millioner i Europa. Den hærgede i mange århundreder fra 1300-tallet til 1700-tallet.
- Kopper dræbte også millioner. Den hærgede i 500 år og blev først stoppet i Europa i 1900-tallet, hvor man fandt en vaccine mod sygdommen.
- Kolera.
- Tuberkulose, der fortsat hærger, slår millioner ihjel hver år rundt omkring i verden.

- Tyfus, der på grund af dårlige sanitære forhold og manglende hygiejne dræbte mange i 1700-tallet. I 1771 til 1772 var der et voldsomt udbrud af tyfus.¹³
- Skoldkopper og mæslinger. Her var der et stort udbrud i 1785, altså umiddelbart før folketællingen i 1787.¹⁴
- Polio, der først bliver udryddet i Danmark i 1970erne.

Epidemierne rammer forskellige befolkningsgrupper, unge eller gamle, bybefolkning og landbefolkning osv. Men store udbrud gav store forandringer i befolkningsstrukturen såvel på landsplan som på det lokale niveau.

I Figur 5 er der produceret en befolkningspyramide for de tre sogne i 1787 på basis af ti-års aldersgrupper. Der er signifikante forskelle i den relative aldersfordeling mellem de to køn.

Figur 5. Alderspyramide, befolkningen i de tre sogne i procent, 1787

Kilde: Egen beregning på basis af Folketælling 1787.

Den mest udprægede forskel mellem kønnene er 'manglen' på kvinder i alderen 10-19 år. I denne aldersgruppe er der 42 mænd, men kun 33

¹³ Hans Jørgen Marker, Danmarks befolkning 1801, 2015, side 53.

¹⁴ Samme.

kvinder. Modsat gælder det for aldersgruppen 20-29 år. Her er der et flertal af kvinder på syv personer.

Det vil kræve et specialstudie at vurdere, hvordan samspillet mellem epidemier og andre årsager til overdødelighed påvirker befolkningsstrukturen i de tre sogne.

I Tabel 5 er køns- og aldersfordeling vist i sognene hver for sig og i alt.

Tabel 5. Aldersfordelingen i de tre sogne, 1797

Alder	Sønder Kongerslev			Nørre Kongerslev			Komdrup			Alle tre sogne		
	M	K	I alt	M	K	I alt	M	K	I alt	M	K	I alt
0-9	19	18	37	29	23	52	14	9	23	62	50	112
10-19	12	11	23	19	18	37	11	4	15	42	33	75
20-29	23	26	49	21	27	48	14	12	26	58	65	123
30-39	15	15	30	14	14	28	9	9	18	38	38	76
40-49	13	9	22	10	12	22	8	9	17	31	30	61
50-59	5	8	13	11	10	21	9	6	15	25	24	49
60-69	9	11	20	13	10	23	2	4	6	24	25	49
70-79	5	3	8	4	5	9	1	2	3	10	10	20
80-89	0	2	2	1	2	3	0	1	1	1	5	6
90-99	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	1	1
I alt	101	104	205	122	121	243	68	56	124	291	281	572

Kilde: Egen beregning på basis af Folketælling 1797.

Der er et betydeligt overskud af drenge i forhold til piger i de yngste aldersgrupper. Dette er specielt udpræget i Komdrup, hvor der er seks flere drenge blandt de 0-9-årige og tilsvarende syv flere drenge blandt de 10-19-årige.

Hvad dette skyldes, er vanskeligt at vurdere. Danmarks Statistik skriver om dette fænomen:¹⁵

"Måske er det naturens orden. I hvert fald fødes der flere drenge end piger. For hver 100 fødte børn er de 51 drenge og 49 piger. Der er altid blevet født lidt flere drenge end piger."

¹⁵ Danmarks Statistik: "Kønsforskelle i statistisk lys", artikel 14. december 2021, opslag på www.dst.dk, januar 2022.

En større dødelighed blandt mænd gør, at det samlede antal af mænd og kvinder stort set er lige store. I de tre sogne er der således kun 10 flere mænd end kvinder.

Tabellen viser også, at der kun er 7 personer på 80 år og ældre.

6.1 Aldersbetinget forsørgerbyrde

I dag vil der i tilsvarende analyser typisk blive anvendt en opdeling af befolkningen i børn, dvs. personer under 15 år, ældre, dvs. personer over 64 år eller lignende, og midtergruppen som arbejdsdygtige, når der skal beregnes forsørgerbyrde. Dette var ikke på samme måde gældende i 1787. Det fremgår af folketællingerne, at arbejde var dagligdagen for mange børn, og de fleste ældre forblev erhvervsaktive til deres sidste leveår.

I 1787 var skolegangen yderst begrænset og mange børn deltog aktivt som arbejdskraft på de store og små landbrug. Folketællingen fra 1787 viser da også, at ikke mindre end 29 børn under 16 år (bemærk at nyfødte gives alderen 1 år i folketællingen) indgår under kategorien tjenestefolk eller fårehyrde. Det var 23 drenge og seks piger. Men de fleste af de øvrige børn må formodes at have arbejdet på deres families landbrug, og der er ingen opgørelse over, hvilket arbejde de deltog i her.

Hvis vi tillader os at definere børn som borgere under 16 år i folketællingen, og ældre som borgere over 65 år, så vil arbejdsdygtig alder omfatte 16 til 64-årige. I Tabel 6 er forsørgerbyrden beregnet for hvert enkelt sogn, for alle tre sogne til sammen og for hele landet i år 2021 til sammenligning.

Tabellen viser, at forsørgerbyrden, både hvad angår år 1787 og sammenligning mellem år 1787 og 2021, ligger på nogenlunde samme niveau.

Men forskellene er alligevel meget store. For hvis vi ser på sammensætning af "byrden" i forsørgerbyrden, var situationen i 1787 en helt anden, end den er i dag.

Tabel 6. Borgere fordelt på aldersgrupper til forsørgerbyrde beregning, 1787 samt 2021

Alders-gruppe	Sønder Kongerslev	Nørre Kongerslev	Komdrup	Alle tre sogne	Danmark år 2019
	<i>Antal personer</i>				
Børn 0-15 år	56	79	36	171	334
Arbejdsdygtig alder 16-65 år	133	144	82	359	1264
Ældre 66 & ældre	16	20	6	42	457
I alt	205	243	124	572	2.055
Forsørgerbyrde	0,5	0,7	0,5	0,6	0,6

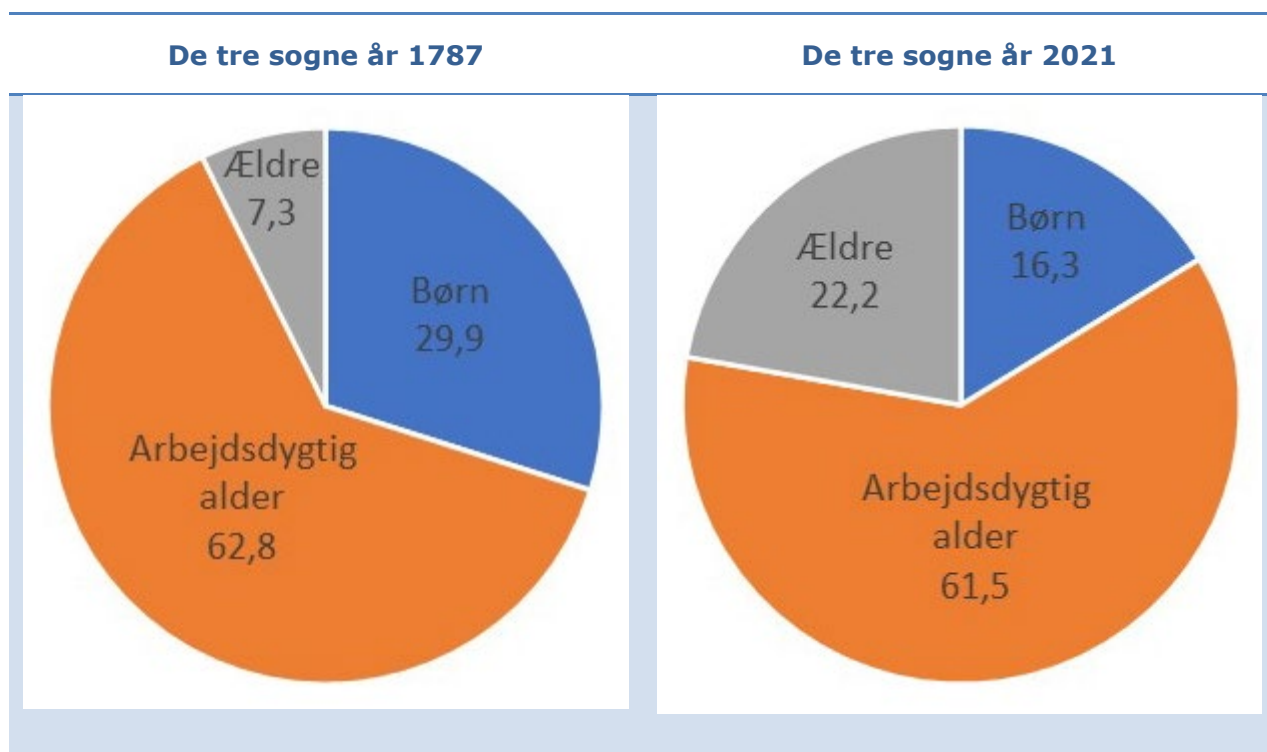
Note: For at få korrekt sammenligning er moderne alder anvendt for hele landet for år 2019, dvs. 0-14-årige, 15-64-årige samt 65 år og derover. Aldersgruppe betegnelse i tabel svarer altså til 1787-opgørelsesmetode.

Kilde: Egen beregning på basis af Folketælling 1787. Tallene for år 2021 for hele landet er beregnet på basis af udtræk fra Statistikbanken i Danmarks Statistik, januar 2022.

Dengang var der langt flere børn, og langt færre ældre. Figur 6 viser, at hvor børnene i år 1787 i de tre sogne omfattede hele 30 procent, så omfatter børnene i dag kun 16 procent af den samlede befolkning i hele landet.

Andelen af personer i arbejdsdygtig alder er stort set den samme i dag, som den var for mere end to hundrede år siden.

Figur 6. Befolkningsmæssig sammensætning, De tre sogne år, 1787 år 2021, procent

Kilde: Egen beregning på basis af Folketælling 1797. Tallene for år 2021 for hele landet er beregnet på basis af udtræk fra Statistikbanken i Danmarks Statistik, januar 2021.

7 Lokalbefolkningens civilstand

Som det er gældende for de øvrige folketællinger, er der for hver person registreret personens civilstand.

Civilstanden omfatter en klassifikation bestående af fire variabler:

- Gifte.
- Ugifte.
- Enker.
- Enkemænd.

I Tabel 7 er hele befolkningen i de tre sogne fordelt på de enkelte typer civilstand. For de ugifte er der samtidigt beregnet antallet af de ugifte, der er under tyve år.

Tabel 7. Sogdenes befolkning fordelt på civilstand, 1801

Civilstand	Sønder Kongerslev	Nørre Kongerslev	Komdrup	I alt
Gift	66	89	38	193
Enkemand	2	3	1	6
Enke	14	11	5	30
Ugift	123	140	80	343
- heraf unge < 20 år	60	89	38	187
I alt	205	243	124	572

Kilde: Egen beregning på basis af Folketælling 1801.

Tabellen viser, at der er mange ugifte i befolkningen. Selv når de unge (under tyve år) er trukket fra, udgør de ugifte 27,3 procent af befolkningen over 19 år. Gruppen af ugifte over 19 år omfatter stort set lige så mange mænd som kvinder, henholdsvis 84 mænd og 72 kvinder.

De gifte udgør til sammenligning præcist halvdelen af befolkningen over 19 år, mens enker og enkemænd udgør 9,4 procent.

Hvorfor er der så mange ugifte over tyve år? En forklaring kan være, at de unge mennesker ikke økonomisk havde mulighed for at stifte familie, anskaffe bolig m.v. Der var en lov, der regulerede, at personer ikke kunne lade sig gifte, hvis de ikke kunne forsørge sig selv.

I de tre sogne er den yngste gifte kvinde 20 år. Den yngste gifte mand er 26 år. Der er kun tre mænd og to kvinder, der er 50 år og ældre, og som er registreret som ugifte. Den yngste enke er 40 år, mens den yngste enkemand er 43 år.

8 Analyse af husstandenes størrelse og sammensætning

Den mindste og måske mest vigtige økonomiske enhed i samfundet er husstanden. Husstanden lever under samme tag oftest i samme bolig, og relationen mellem husstandens medlemmer er meget tæt i enhver henseende.

I 1787 bestod husstanden, foruden den nærmeste familie i form af forældre og børn, ofte af andre slægtninge som f.eks. forældre og søskende til forældrene. I mange husstande indgik der også tjenestefolk, som på forskellig vis deltog i den daglige drift af gården.

I analysen i dette kapitel gives et overblik over, hvor mange husstande, der var i de tre sogne i 1787, hvordan husstandene var sammensat af personer i forhold til køn og alder, samt hvilken status personerne havde i husstanden.

For de tre sogne Sønder Kongerslev, Nørre Kongerslev og Komdrup Sogne er antallet af husstande samt husstandes gennemsnitlige størrelse i antal personer opgjort i Tabel 8.

Tabel 8. Antal husstande i de tre sogne og husstandens gennemsnitlige antal personer, 1787

Sogn	Antal husstande	Gennemsnitlig antal personer i husstande
Sønder Kongerslev	41	5,0
Nørre Kongerslev	49	5,0
Komdrup	23	5,4
<i>I alt</i>	<i>113</i>	<i>5,1</i>

Kilde: Egen beregning på basis af Folketælling 1801.

De i alt 113 husstande fordeler sig med 43,4 procent i Nørre Kongerslev Sogn, 36,3 procent i Sønder Kongerslev Sogn og 20,4 procent i Komdrup Sogn.

Den gennemsnitlige husstandsstørrelse for de tre sogne var altså i 1787 på fem personer.

Der er fire husstande i de tre sogne, der har mere end 10 personer i husstanden. Dette er Kongstedlund (20 personer), Sigsgård (20 personer), præstegården i Sønder Kongerslev (14 personer) og Refsnæs (12 personer).

Husstandene har forskellig størrelse. I Tabel 9 er husstandene fordelt på forskellig størrelse i de tre sogne.

Tabel 9. Husstande fordelt på størrelse og antal borgere fordelt på husstandsstørrelse, de tre sogne, 1787

Antal personer i husstand	Sønder Kongerslev	Nørre Kongerslev	Komdrup	I alt	Befolkning fordelt på husstandens størrelse	
	Antal husstande				Antal borgere	Procent-fordeling
1	4	3	2	9	9	1,6
2	6	7	3	16	32	5,6
3	6	6	2	14	42	7,3
4	4	5	3	12	48	8,4
5	6	11	2	19	95	16,6
6	5	7	1	13	78	13,6
7	3	3	5	11	77	13,5
8	5	5	2	12	96	16,8
9	0	1	1	2	18	3,1
10 & flere	2	1	2	5	77	13,5
I alt	41	49	23	113	572	100,0

Kilde: Egen beregning på basis af Folketælling 1787.

Tabellen viser, at mere end hver tiende borger bor i en husstand, hvor der er ti eller flere beboere. Cirka hver femte bor i små husstande, dvs. med en til fire beboere. Disse små husstande omfatter næsten halvdelen, 45,1 procent, af alle husstandene i de tre sogne.

8.1 Antal børn i husstande

Vi har tidligere i denne rapport beregnet, hvor mange børn, der var i befolkningen. Vi definerer børn til at være i aldersgruppen 1 til 14 år – og altså ikke, hvem der i folketællingen under status, har fået betegnelsen barn. I det følgende vil vi beregne, hvor mange børn (1-14 år), der er i de enkelte husstande.

Tabel 10. Antal børn i husstande i de tre sogne, 1787

Antal børn i husstand	Sønder Kongerslev	Nørre Kongerslev	Komdrup	I alt	Antal børn i alt	Andel af alle børn
	<i>Antal husstande</i>				<i>Antal</i>	<i>Procent-fordeling</i>
Ingen	16	17	5	38	0	0,0
1 barn	8	12	9	29	29	17,4
2 børn	9	6	4	19	38	22,8
3 børn	4	8	2	14	42	25,1
4 børn	3	4	3	10	40	24,0
5 børn	1	1	0	2	10	6,0
6 børn	0	0	0	0	0	0,0
7 børn	0	0	0	0	0	0,0
8 børn	0	1	0	1	8	4,8
I alt	41	49	23	113	167	100,0

Kilde: Egen beregning på basis af Folketælling 1787.

Af i alt 113 husstande, er der ikke børn i de 38.

Med i alt 167 børn er der i gennemsnit næsten to, præcist 1,5 barn pr. husstand i de tre sogne. Det største antal børn i en husstand er otte børn. Dette er tilfældet i to husstande.

Hvilken type bosted boede børnene i? Tallene viser, at 88 børn er registreret til at bo på en gård. 53 børn bor i et hus. Herregårdene husede 16 børn, og de øvrige 10 børn var bosiddende på præstegården, i skolen eller ved en mølle.

8.2 Beboere fordelt på stilling i husstand

Folketællingen fra 1797 opgør stilling for den enkelte beboer i husstandene. Denne optælling er en blanding af familietilhørsforhold og ansættelsesforhold.

8.2.1 Familiemedlemmer

Familierelationerne i husstand er normalt mand og kone samt børn. Men et svagt socialt system gjorde det nødvendigt – selv under trange vilkår – at tage hånd om andre familiemedlemmer, som på den ene eller anden måde ikke længere kunne forsørge sig selv.

I de tre sogne i året 1787 kan op listes følgende familiemedlemmer, der indgår som boende i de enkelte husstande.

- Husbond, mand
- Kone, husmor
- Barn (af 1. og 2. ægteskab)
- Barnebarn
- Uægte barn
- Svigersøn
- Stedfar
- Forældre til mand eller kone
- Logerende, opholdene og andre

8.2.2 Tjenestefolk

Herudover var der mange tjenestefolk. Kategorien omfattede både ansatte, der hjalp husmoderen i hjemmet, kokkepiger og ansatte tjenestefolk, der arbejdede på gården i stalden eller på markerne, f.eks. malkepiger, mejersker, fodermestre, hyrder osv.

I folketællingen for år 1787 bærer 144 titel som tjenestefolk og lignende. Det svarer til præcist hver fjerde beboer i sognene. Ud over disse må det formodes, at også mange familiemedlemmer reelt fungerede som tjenestefolk i husstandene.

8.3 Erhverv forbundet med de enkelte husstande

Adgangen til at drive erhvervsvirksomhed i de tre sogne var begrænset. Sognene er lokaliseret inden for den fire mile grænse, som Aalborg Købstad havde underlagt sig, og det betød, at der uden for Aalborgs bygrænse kun måtte drives landhåndværk.

Stort set alle i de tre sogne var beskæftiget inden for landbruget. Landbruget var hele livsgrundlaget for, at der eksisterede tre små landsbyer, samt tre herregårde i sognene.

I folketælling blev hovedpersonen i gården ofte betegnet husbond eller huusbonde i gammel stavemåde. Betegnelsen kunne også være gårdmand. Det er vurderingen, at disse begreber i 1787 og dermed i denne sammenhæng var en person med en overordnet status i forhold til tjenestefolk, ansatte m.m. Det vil sige gårdejereren i et landbrug.

8.3.1 Offentlige myndighedspersoner

Der var flere personer, der havde offentlige roller:

Præsten i et sogn var en person med mange opgaver og beføjelser i 1787. De tre sogne Sønder Kongerslev, Nørre Kongerslev og Komdrup havde en fælles præst. Præsten havde bopæl i Sønder Kongerslev. Præstens husstand bestod af ham selv, hustru, fem børn og syv tjenestefolk.

Degnen var præstens højre hånd. Degnen var lige som præsten bosiddende i Sønder Kongerslev. Degnen var også skoleholder, og han havde ansat en assistent ved skolen.

I Nørre Kongerslev var der også en skoleholder. Skoleholderen var skolens lærer. En skoleholder havde ikke nødvendigvis en boglig dannelse eller uddannelse.

Det skal bemærkes, at der således hverken var degn eller skoleholder registreret i Komdrup Sogn.

Husbonden på Sigsgård i Nørre Kongerslev Sogn bar titlen herredsfoged. Han havde en skriver ansat.

8.3.2 Landhåndværkerne

Købstædernes privilegier over for landområderne betød, at de fleste håndværk var lokaliseret inde i købstaden. Men nogle håndværk – her benævnt landhåndværk – skulle nødvendigvis lokaliseres i landsbyerne. Først med en næringslov i 1857 blev landdistrikterne fuldt ligestillet på dette område.

Landhåndværk blev drevet af husmænd. Håndværkerne på landet kombinerede oftest deres håndværk med lidt landbrug.

Fordelingen af landhåndværkere på forskellige håndværk er optalt i Tabel 11.

Tabel 11. Håndværkere i de tre sogne, 1787

Håndværk	Sønder Kongerslev	Nørre Kongerslev	Komdrup	I alt
Bødker	1	0	0	1
Hjulmand	1	1	0	2
Skomager	1	0	0	1
Møller	0	1	0	1
Skrædder	3	2	0	5
Smed	1	1	1	3
Snedker	1	1	0	2
Tømmerm.	0	0	2	2
Væver	0	3	0	3
Podemester	1	0	0	1
<i>I alt</i>	9	9	3	21

Kilde: Egen beregning på basis af Folketælling 1787.

8.3.3 Inderster og personer på almisse

En kategori skiller sig ud i forhold til, at det ikke er betegnelser, som vi benytter i dag. Det drejer sig om Inderster.

Leksikonet Den Store Danske beskriver de to begreber således:

"Inderste, (af glde. inneste, af mnty. insete, inste, af in 'i' og afledn. af sitten 'sidde, bo'), indsidder, tidligere på landet en lejer af hus eller lejlighed, evt. et værelse hos andre bønder. Ofte beboede indersten et hus på gårdens (husets) grund, mens indsidderen havde husrum på gården (huset), men begge havde normalt egen husholdning. Betegnelserne inderste og indsidder blev dog hyppigt brugt i flæng. I Christian 5.s Danske Lov fra 1683 blev det forbudt fæstere at huse inderster uden godsets tilladelse; bestemmelsen ophævedes i 1850. Inderster og indsiddere var landbosamfundets dårligst stillede; de omfattede aftægtsfolk, gamle og syge, enlige kvinder, gifte daglejere og de ringest stillede håndværkere, fx vævere."

Udtrykket inderste gik af brug i 1800-tallets anden halvdel, mens udtrykket indsidder i betydningen lejer forsvandt ca. 1900."

I 1787 er der registreret fire personer med betegnelsen Inderste.

Personer registreret som Inderste og Indsidder vil for manges vedkommende, jf. definitionen, være bosiddende i husstand på basis af socialt eller familiemæssige forhold.

I denne kategori skal en persongruppe, der i folketællingen registreres som "Opholdende" måske også medtages. I alt tyve personer er registreret med denne betegnelse.

Endelig er der også et par personer, der er registreret som "logerende".

Kun fire personer er registreret som værende på "almisse".

9 Afsluttende bemærkning

Dette er et arbejdspapir, hvor analysens mange beregninger er gennemført for første gang. I den videre proces skal både metode og tal gennemgås af personer med kendskab til metodeteknikker samt med kendskab til lokalområdet ind over for at forbedre analysen og finde fejl, som måtte være sneget sig ind.

10 Anvendte kilder og litteratur

Danmarks Statistik, Navne, opslag september 2019.

Danmarks Statistik, Statistisk Databank, opslag december 2021 og januar 2022.

Danmarks Statistik, Statistiske Meddelelser, 4. række, 139. bind, 1. hæfte: Samfundet og Statistikken – Et historisk rids 1769-1950., 1949.

Datafordeleren, januar 2022.

De Aalborgske allene privilegerede Jydske Efterretninger, 23. februar 1787.

Folketælling 1787, Oplysninger om de tre sogne hentet fra www.danishfamilysearch.dk, december 2021.

Hvidtfeldt, Johan (red.), Håndbog for danske lokalhistorikere, Udgivet af Dansk Historisk Fællesforening, 1965.

Jens Juel, En sjællandsk bondegård under et optrækkende uvejr. Eigaard ved Ordrup. Statens Museum for Kunsts onlinesamling, downloadet januar 2022.

Leksikonet Den Store Danske, opslag december 2021.

Marker, Hans Jørgen, Danmarks befolkning 1801. Analyse på grundlag af folketællingen som mikrodata, Syddansk Universitetsforlag, 2015.

SDFE, ortofoto forår, opslag december 2021.

Tabeller over Folkemængden i Kongeriget Danmark – inddelt efter Kiön, Alder, gift, ugift eller Enke-stand og Næringsveje efter Optællingen den 1ste Juli 1787.

Videnskabernes Selskab, kort fra 1791.

